

CONSIDERAȚII ASUPRA MANUSCRISELOR FILOSOFICE ALE LUI SIMION BĂRNUȚIU

Eugen S. Cucerzan

Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară din Cluj-Napoca

La 17 octombrie 1839, Simion Bărnuțiu expediază de la Blaj lui George Barițiu la Brașov o scrisoare în care specifică, între altele: „Am socotit să scap pe încet și încât mă vor lăsa împrejurările din afară, filosofia din jugul și robia limbii latinești (batăr pe jumătate), în care gemând și înădușită fiind până astăzi tare puțin au luminat mințile auzitorilor români”¹. Momentul este memorabil, pentru că el semnifică *primul curs de filosofie în limba română din Transilvania*. Până atunci (1839) filosofia, ca și celelalte discipline ale spiritului, s-a propus în limba latină. Poate că „împrejurările din afară” pe care le acuză Bărnuțiu se referă și la această suveranitate, susținută oficial, a limbii latine, atât la Blaj cât și în celelalte școli mai înalte din provincie, imperiu, centrul și vestul Europei; și, oarecum, de la sine înțeles, cu deosebire în mediile academice și ecleziastice dependente de Roma.

Or, Blajul era centrul greco-catolicismului românesc. Pe lângă această circumstanță oficială, trebuie să punem în cumpănă, alături de conservatorismul și inerția tradiției, autoritatea latinei ca limbă de cancelarie, diplomatie și de cultură a continentului, îndeosebi în părțile sale vestice și centrale. Într-adevăr, limba latină a jucat, cel puțin în acest spațiu al Europei, în întreg Evul Mediu, până târziu, în sec. al XIX-lea, rolul îndeplinit de elină în lumea civilizată a antichității europene. În plus, românii – mai ales cei din Transilvania – au excelat în stăpânirea limbii latine, începând cu I. Inochentie Micu-Klein și maeștrii Școlii ardeleni latiniste (S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior); ei deslușeau în latină limba strămoșilor romani, întemeietori ai Daciei Traiane. În aceste condiții, recursul doctrinar și politic la *romanitate*, *limbă* și *continuitate* ca elemente istorice determinante ale identității etnice românești, constituia, alături de majoritatea absolută a populației sale în provincie și contribuția corespunzătoare la apărarea și prosperitatea țării, un argument puternic, de prima linie, în lupta pentru afirmarea și emanciparea sa națională și socială. Prin limba latină, conștiința științifică și politică românească trăia sentimentul că intră în relație nu numai cu strămoșii etnici, ci și cu universalitatea

¹ „Tribuna poporului”, VII, 1943, nr. 43, p. 357–358.

principiilor filosofice și de drept formulate de aceștia; și astfel, cu omenirea civilizată. Întrucât limba latină a contribuit, cu toată rigoarea, limpezimea și disciplina sa, la afirmarea unității spirituale a continentului, adepții săi aveau impresia că intră în posesia a încă unui argument – chiar dacă tacit – al apartenenței la aceleași valori și idealuri europene. Valori și idealuri al căror principiu fondator a fost, repetăm, civilizația romană, și al căror agent de romanizare și de exprimare fusese spiritul latin și limba latină. Iată de ce renunțarea la această limbă constituia un gest temerar, chiar revoluționar.

Evoluția modernă a Europei a condus inevitabil la afirmarea principiului național prin limbă. Un pas crucial a fost semnat de traducerea *Bibliei* în limbile naționale. Justificarea acestui demers revoluționar a constituit-o accesul tuturor oamenilor, tuturor limbilor, la textele sacre. Dacă a fost cu puțință, trecându-se peste vechi embargouri canonice, traducerea *Bibliei* – carte consacrată multiseclar în ebraică, respectiv greacă și latină, iar în Răsărit slavonă –, se putea întreprinde și o literatură beletristică, științifică și filosofică în limbile vii, naționale! Pentru români, „românizarea” *Sfintei Scripturi* prin limbă îi are ca protagoniști pe tâlmăcitorii săi anonimi (inițial, probabil din Hațeg și Maramureș), pe diaconul Coresi (1561), pe realizatorii *Paliei* de la Orăștie (1571–1572), ai *Noului Testament* de la Bălgrad (1648), ai *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino (Nicolae-Milescu-Spătarul, frații Greceanu, București, 1688), ai versiunilor de la Blaj (grupul de călugări conduși de Petru Pavel Aron – 1760 și urm., Samuil Micu – 1795). Alături de autorii teologi precum Dosoftei, Varlaam sau Ivireanu, se afirmă în direcție românească pleiada cronicarilor: Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Constantin Stolnicul Cantacuzino. Dimitrie Cantemir este autorul primei lucrări calificate de filosofie în limba română (*Divanul...*, 1688)². Cea dintâi logică publicată în limba română (*Loghica, adică partea cea cuvântătoare a filosofiei*, Buda, 1799) aparține lui Samuil Micu, care a tradus, pe la 1780, lucrarea filosofului german iluminist Fr. Chr. Baumeister, discipol al lui Chr. Wolff, iar acesta al lui G. W. Leibniz; același Micu publică, în traducere, *Ithica și Dreptul firei* (Sibiu, 1800). Urmează Vasile Vârnăv, cu traducerea logicii lui Condillac (1825); lucrarea aceluiși autor francez este tradusă, cam în același timp, de către Lazăr-Leon Asachi³. În 1826 apare *Logica* Sf. Ioan Damaschin în traducerea lui Kir Grigorie, episcopul Argeșului; lui Eufrosin Poteca i se datorează *Filosofia cuvântului și a năravurilor, adică Loghica și Ithica elementare* după J. G. Heineccius (Buda, 1829). Motivația tuturor acestora traduceri, conformă concepției iluministe,

² Este de amintit călugărul catolic Gabriel Ivul (1619–1678), profesor la Universitatea din Viena, care publică la 1654, în limba latină, *Propositiones ex universa logica (Expuneri din toată logica)*, iar la 1655 *Metafizica*, precum și Dimitrie Cantemir, autorul de la 1700 al unei lucrări de logică în limba latină, rămasă în manuscris până la 1883 (*Compendiolum universae logices institutiones – Mic compendiu al învățturii întregii logici*).

³ Publicată în 1985 de către Antonie Plămădeală.

era una și aceeași: accesibilitatea filosofiei (mai întâi ca logică) în mediile culturale și educative românești, pentru ca prin semnificațiile sale această ramură a spiritului să se poată implica în procesul de eliberare și progres al națiunii române.

Primul curs de filosofie în limba română a fost acela al profesorului Gheorghe Lazăr (1779–1823), care, pe la 1818, a predat la București după I. Kant⁴, pe care a început să-l traducă și, bănuim, să-l prelucreze în limba română, în scopuri didactice. Chiar dacă nu s-a păstrat nici o pagină din acel curs, sunt cunoscute ecourile sale în conștiința auditoriului (printre alții, I. H.-Rădulescu, E. Poteca, P. Poenaru): introducerea principiului național în învățământ, cultură și politică⁵. În același timp cu Lazăr, le aceeași școală, un alt ardelean (L. Erdeli) propunea logica după Condillac. Lui Gh. Lazăr îi succede E. Poteca. În Moldova, la Iași, activitate didactică de pionierat prestează, în același sens național, Eftimie Murgu (în 1834–1835), care a tradus din latină, adăugând unele opinii personale, lucrarea profesorului său Imre János (acesta folosindu-l pe W.T. Krug). Argumentul „paradosirii” filosofiei în „limba patriei” îl află Murgu în eficacitatea națională a acestui proces: „pe lângă câștigarea ideilor ce luminează mintea, se cuvine a lua aminte cum că aceste idei numai atunci vor intra în comerțul [circuitul] național când se vor însemna cu termeni potriviți cu spiritul nației și cu firea limbei naționale”⁶. Concepția lui Murgu este în acord cu ceea ce scria G.W.F. Hegel referitor la însemnătatea exprimării filosofiei în limbile naționale: „se poate spune [...] că o știință aparține unui popor numai atunci când acesta o posedă în limba proprie; și acest lucru este cel mai necesar când e vorba de filosofie”⁷.

La baza tuturor lucrărilor de filosofie traduse în limba română (inițial în scopuri nemijlocit didactice) se află, se înțelege, încrederea în capacitatea acestei limbi de a exprima adecvat ideile și conceptele filosofice. „Cine, oare – scria Gh. Lazăr (sau altcineva, însă, în spiritul său) –, zice că un Eufrosin Poteca nu va putea introduce filosofia în limba română? [...] Vă încredințez că și în limba noastră română putem a ne înălța la cele mai înalte învățături”⁸. Încât, atunci când la 1839–1840 Simion Bărnuțiu expune în limba sa maternă un întreg sistem de gândire, el avea înaintea sa atât o motivație națională și științifică optimistă, cât și o anumită experiență – cu toate rigorile, dilemele și realizările sale. Pe lângă experiența predecesorilor (desigur, îl avea ca exemplu direct pe S. Micu), atunci

⁴ I.H.-Rădulescu, în „Curierul românesc”, 1839 (G. Bogdan-Duică, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 254). Într-o misivă adresată lui G. Barițiu, I.H.-Rădulescu informează că Lazăr „a scris un curs de filosofie după Kant, din care a făcut un curs de logică și metafizică” (*Ibidem*, p. 263).

⁵ *Ibidem*, p. 257.

⁶ *Filosofie*, mss. III 15, Iași, Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu”, f. 210.

⁷ G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei* (trad. D. D. Roșca), vol. II, București, Edit. Academiei RSR, 1964, p. 253.

⁸ *Povățuitorul tinerimei către adevărata și dreapta citire*, Buda, 1826, p. 66.

când a recurs la marea sa întreprindere din 1839, S. Bărnăuțiu continua, de fapt, o muncă începută de el însuși cu câțiva ani înainte: „Profesorul de filosofie Bărnăuțiu – arată Al. Papiu-Ilarian –, încă de la a. 1831 introduse în Blaj *dreptul firei*, iar pe la a. 1834 cel dintâi începuse a propune *dreptul firei* în limba română”⁹.

Momentul în care S. Bărnăuțiu traduce și predă filosofia în limba română este unul într-adevăr crucial: „[...] la 1839 – continuă Papiu –, traduse toată filosofia lui Krug și o propunea în limba națională chiar pe acel timp când se prepara stingerea limbei și naționalității române în dietele ungurești, învățând totodată pe tinerii români drepturile cele înăscute personale de libertate și egalitate atunci când românul încă nu se ținea de persoană după legile țării”¹⁰. Efectul acestei activități a fost cu deosebire semnificativ în direcție națională: „Bărnăuțiu, prin introducerea limbei naționale puse temei la o cultură adevărat națională. De aici înainte tot mai tari și mai profunde rădăcini începe a prinde naționalitatea în școalele din Blaj și de aici înainte în toată țară”¹¹.

Însă, oricât de importante ar fi fost circumstanțele istorice imediate ale acestui eveniment pentru conștiința de sine românească, nu trebuie să uităm că, în tradiția acelorași circumstanțe, Bărnăuțiu lucrează la Blaj – centrul spiritual al românilor uniți și, cultural, pe atunci, al românilor de pretutindeni – și că el este continuatorul unei munci aici deja seculare: episcopul Inochentie Micu-Klein, întemeietorul Blajului românesc (1737) și al mișcării naționale a românilor din Transilvania, episcopul Petru Pavel Aron, acela care a inaugurat școlile Blajului (1754), maeștrii istorici și filologi ai Școlii ardelen. Vom avea în vedere, în același timp, și faptul că Bărnăuțiu era coleg de generație și de idei cu Timotei Cipariu, Ioan Rusu, George Barițiu ș.a. Or, toți acești învățați erau oamenii unor timpuri noi, atât în ce privește fondul ideilor (*umaniste, raționaliste și democratice*), cât și forma lingvistică națională a exprimării (limba română). Relativ la forma de exprimare, exemplele oferite de Bărnăuțiu și colegii săi, continuă Papiu, „le urmează și ceilalți profesori, insuflând prin aceasta amor de limba națională în inimele tinerilor și făcându-i a studia cu ușurătate [...] în acea limbă în care cugeta. Profesoarele Rusu, repausatul, prin a cărui moarte pierdură românii o istorie universală ce era să se dea la lumină, cu nu mai puțin spirit propunea istoria universală și în aceasta istoria națională [...]. Nu bărbați învățați lipsea mai înainte în școalele din Blaj: Filipanu, Demetria Caioni, Demetriu Vaida, Stoica, Teodoru, Rațiu și alții înaintea lor era plini de învățături de la Roma, Viena, Lemberg ș.a.”, însă, pe când aceștia predau în limba latină și după metode tradiționale puțin stimulative, „profesorii sus numiți (Bărnăuțiu și Rusu – n.ns.) începuse a da viață și spirit științelor atât prin

⁹ Al. Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, tom. I, ed. a II-a, Viena, 1852, p. 228.

¹⁰ *Ibidem*, p. 229.

¹¹ *Ibidem*, p. 229-230.

prounerile în limba națională, cât și prin metoda unei propuneri vii, ce încânta pe studenți, îi îndulcea pentru științe așa cât studenții și cei mai debili studia cu cel mai mare zel știința cea mai grea – filosofia”¹². În același timp cu Bărnuțiu și Rusu, la Blaj predau în limba română D. Boer (dreptul canonic), N. Marcu (fizica), I. Cristocian (matematica). Așadar, Bărnuțiu făcea parte dintr-o adevărată mișcare intelectuală națională. De asemenea, este semnificativ că el concepea predarea filosofiei (ca și a dreptului) în limba română drept un *proces de eliberare*. Deși în epistola către G. Barițiu (v. *supra*) profesorul blăjean vorbea de eliberarea de sub „jugul și robia limbii latine”, putem să arătăm că, în realitate, el privea lucrurile într-o perspectivă mai cuprinzătoare: eliberarea de sub tutela clasică a latinei – ca și a oricărei alte limbi decât aceea maternă –, constituia un atestat de libertate spirituală și, mai departe, de afirmare națională. Referindu-se la un proces asemănător petrecut în patria sa cu câteva decenii mai înainte, Hegel arăta că „a fi aici [în limbă și în cultură – n.ns.] la tine însuși, în cuprinsul proprietății tale, a vorbi în limba ta, a gândi în ea, este un lucru care aparține și el formei liberării”¹³.

Informații contemporane (v. *supra*, Papiu) îl recomandă pe W. T. Krug ca fiind autorul după care Bărnuțiu și-a alcătuit cursul de filosofie. Necunoscându-se, însă, multă vreme textul cursului bărnuțian, nu s-a putut identifica nici lucrarea autorului german care a servit drept izvor al textului de la Blaj, raportul său cu această lucrare și nici valoarea sa în peisajul literaturii filosofice românești a timpului. Dată fiind această situație, G. Bogdan-Duică, unul din cercetătorii cei mai documentați ai profesorului blăjean, putea să scrie la 1924: „Pe Krug nu l-a tradus însă (sic!), deoarece nu-i era nevoie la cursul din Blaj; din Krug trebuie să fi tradus numai disciplinele filosofice elementare, care se cereau studenților (ceea ce contrazice prima parte a frazei – n.ns.). *Ce ușor s-ar lămurii lucrurile, dacă am avea manuscriptul lui ori însemnările vreunui elev de-ai lui!* Dar, pe cât știu până acum, nimeni n-a vorbit despre astfel de probe” (subl.ns.)¹⁴. Un asemenea text se afla, însă, la Blaj! Identificarea și punerea lui în valoare se va realiza în două etape:

- semnalarea și invenatrul capitolelor după titlu (N. Comșa, 1944)¹⁵;
- stabilirea paternității și a valorii (D. Ghișe, P. Teodor, 1964)¹⁶.

În Biblioteca de la Blaj, unde s-a aflat odinioară (până pe la 1948–1949), manuscrisul avea (v. Comșa) nr. 43; în Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, unde se găsește în prezent, el este mss. rom. nr. 38.

¹² *Ibidem*, p. 231.

¹³ G.W.F. Hegel, *op. cit.*, p. 343.

¹⁴ G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 243.

¹⁵ N. Comșa, *Manuscrise românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944.

¹⁶ D. Ghișe, P. Teodor, *Contribuții la cunoașterea activității filosofice a lui S. Bărnuțiu*, „Revista de filosofie”, nr. 3, 1964.

Ceea ce N. Comșa numea „cursul de filosofie” al profesorului Simion Bărnuțiu (mss. rom. nr. 38) datează din anul 1857 (v. *infra*) și este alcătuit din 156 file. Structura sa pe capitole este următoarea: 1. *Introducere despre filosofia peste tot*, f. 1–24; 2. *Învățătura cugetării (logica)*, f. 25–68; 3. *Învățătura cunoașterii*, f. 69–107; 4. *Știința dreptului*, f. 109–151. Mss. 38 trebuie pus neapărat în legătură cu mss. rom 39 și 40 din aceeași bibliotecă clujeană. Mss. 39 conține capitolul *Știința dreptului* (existent și în mss. 38) și, în plus, *Învățătura religiei*. Mss. 40 conține *Știința dreptului* (cap. existent și în mssele 38 și 39), *Știința virtuții* (inexistent în celelalte două) și *Învățătura religiei* (existent și în mss. 38). Mssele 39 și 40 sunt scrise pe o hârtie mai veche și datează, cel mai probabil, chiar din anii 1839–1845, perioada în care Bărnuțiu a predat filosofia în limba română la Liceul academic din Blaj. Este instructiv de arătat că în mss. 38, mai nou, există aceleași lacune ca și în mssele 39 și 40. Aceasta înseamnă fie că mss. 38 (mai nou) este o copie (fidelă) a msselor 39 și 40, fie că toate au la bază o altă lucrare, comună (ipoteză mai puțin probabilă).

Paternitatea „cursului” reprodus în mss. 38 este recunoscută de toți cercetătorii: Simion Bărnuțiu. Argumentul principal al acestei paternități este următorul: pe fila 99v. se află (adăugat pe un bilet) textul: „În anul 1840, în examenul public a răspuns pe aici Pumnul carele acum e profesor în Cernăuți, cu care ocazie s-a încins o luptă cumplită între episcopul Lemeni și ceilalți și Pop Iosif, doctorul, de o parte pentru, iară *Bărnuțiu autorul* de altă parte, contra suflărilor” (subl.ns.). În opinia lui D. Ghișe și P. Teodor, mss. rom. nr. 38 este o copie executată de către I. Micu-Moldovanu (în anul 1857). Chiar dacă autorul acestei copii s-ar putea să fie pus în discuție (o analiză grafologică ar putea aduce lumină în această problemă), rămâne sigur anul realizării sale căci, pe fila 67v. se menționează: „Capetul logicei pus în 8 mai 1857”. Că este vorba de o copie o demonstrează, între altele, precizarea de la f. 24v., atașată textului: „Acestea le am scris cum era în MS (manuscrisul de pe care s-a făcut copia – n.ns.), schimbând numai ortografia”. I. Chindriș apreciază că acela care a scris textul mss. 38 este Bărnuțiu însuși, invocând o paranteză existentă la paragraful 318 (despre *Pneumatologie și credința în duhuri*), în care se amintește ședința de spiritism de la Geneva, care paranteză se încheie ironic: „lume luminată la 1853”. „Textul – scrie autorul citat – nu e adaus, ci așezat normal în oglinda filei, cu același scris și cu aceeași cerneală”¹⁷. Așadar, cine altul decât Bărnuțiu și-ar fi permis o asemenea intervenție într-un text al cărui original s-ar fi executat prin anul 1840? Concluzia, în optica lui I. Chindriș, se impune de la sine: autorul mss. 38 este Bărnuțiu însuși, care, la 1857, anul elaborării sale, era profesor la Iași.

¹⁷ I. Chindriș, *Simion Bărnuțiu. Suveranitate națională și integrare europeană*, Cluj-Napoca, 1999, p. 31–32.

În legătură cu autorul manuscrisului în cauză, se impun câteva precizări. Dacă autorul acestei copii este I. M. Moldovanu (v. *supra*), rezultă că ea s-a făcut la Blaj, unde eruditul profesor trăia la 1857, ca și aproape în totalitatea vieții sale. Dacă textul este scris de Bărnuțiu, înseamnă că aceasta s-a întâmplat la Iași, unde autorul său era în același an (1857) profesor. Se pot pune, totuși, câteva probleme, nu lipsite de interes:

I. Biletul atașat (când?) filei 99v. arată (v. *supra*) că la examenul din 1840 răspunsese „pe aici” Pumnul. Or, în acel an, Pumnul era student la Blaj, iar profesor de filosofie era, cum se indică pe același bilet, „Bărnuțiu autorul”. Acel „pe aici” arată, atunci, indubitabil că este vorba de Blaj – locul unde s-a scris (cel puțin biletul citat) și unde cursul fusese predat în premieră;

II. La Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași, se păstrează în manuscris (mss. V-54), *Metafizica* – o parte a cursului de filosofie ținut în capitala Moldovei de S. Bărnuțiu, începând cu anul 1855. Terminologia mss. 38 este, indiscutabil, mai veche decât aceea a *Metafizicii* ieșene. Astfel, în mss. 38 (Blaj) citim: „Așadar *aievice* (*realitas*) e noțiunea cea fundamentască” (f. 70v.); la Iași, aceeași idee (din *Metafizica curată*) are următoarea formulare: „Prin urmare, *realitatea e categoria primă (categoria prima)*”, (f. 4). La Blaj: „este ceva *aievice* căruia îi răspund *întipuirile* noastre și care se poate cunoaște prin aceste *întipuri*” (f. 70v.); la Iași: „e ceva *reale*, căruia răspund *reprezentațiunile* noastre și care se poate cunoaște prin aceste *reprezentațiuni*” (f. 5) etc. Așadar, în mss. 38 avem concepte ca *aievice*, *aievice*, *întipuri*..., iar în mss. V-54 *real*, *realitate*, *reprezentațiune*... Logic, mss. cu terminologia mai veche (Blaj) este anterior mss. cu terminologie mai nouă (Iași). Dacă amândouă textele au fost scrise de Bărnuțiu în jurul anului 1857, cum se explică aceste diferențe?

III. În situația în care mss. 38 a fost realizat la Iași de către Bărnuțiu, cum se explică: a) fidelitatea absolută față de mss. original („acestea le am scris pe cum era în MS”), la ce ar fi servit această fidelitate autorului însuși (dacă acesta a fost Bărnuțiu) față de o traducere-prelucrare a sa făcută cu aproape două decenii în urmă?; b) de ce a fost necesară modificarea ortografiei („schimbând numai ortografia”) la 1857, deci într-o vreme în care Bărnuțiu era la Iași unde predă, între altele, un (același) curs de filosofie după W. T. Krug?

IV. Mss. 38 conține câteva lacune prezentate de către copist ca existând și în mss. original; dacă acest copist a fost Bărnuțiu, de ce nu a făcut el însuși completările și îndreptările de rigoare? Mai mult, păstrează asemenea lacune, semnalându-le ca atare.

V. În lucrarea *Manuscrise românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, N. Comșa prezintă (ceea ce numește el) un „Curs de filosofie” (mss. 43), cu următoarea structură: 1. *Despre filosofia peste tot*; 2. *Învățătura cugetării (logica)*; 3. *Partea a treia. Învățătura cunoașterii*; 4. *Partea a cincea. Știința dreptului*;

5. *Secția II. Methafizica aplicată* „La sfârșit încheierea: «Finivi... Februarii 1841»”; 6. *Partea 6. Știința virtuții*; 7. *Partea 7. Învățătura religiei*; 8. *Partea 5. Știința virtuții*. (Trecem peste constatarea că putea fi o ordonare eronată a caietelor care alcătuiesc substanța acestui curs. Comșa prezintă la pct. 5 *Methafizica aplicată* când, în mod firesc, aceasta urma pct. 3 *Învățătura cunoașterii*, adică *metafizica pură*).

Este clar¹⁸ că mss. 38 de la Cluj reprezintă o parte a mss. 43, odinioară la Blaj (anume pct. 1, 2, 3, 4), restul (pct. 6–8) constituie materia mss. 39 și 40 de la Cluj. Elocventă pentru problema în cauză (cine și unde a realizat mss. copie nr. 38), este că în anul 1944 (când Comșa își publica lucrarea), în mss. pe atunci la Blaj exista și *Secția II. Methafizica aplicată*, inexistentă în mss. 38 (Cluj), cu importanta încheiere „Finivi...Februarii 1841”. Această „încheiere” pare să aducă mai multă lumină asupra chestiunii: cine, la 1841, predă filosofia, și unde anume, dacă nu la Blaj? Toate ipotezele converg – și de această dată – spre S. Bărnăuțiu și orașelul dintre Târnave. Cine putea să scrie încheierea respectivă dacă nu fiul cantorului din Bocșa Română sau vreun elev de-al său, ori vreun (alt) copist ulterior? Aceeași „încheiere”, precisă, aparține, după toate probabilitățile, anului sau epocii respective (1841) la Blaj, unde manuscrisul a fost descoperit și unde, probabil, s-a păstrat de la început.

VI. În *Testamentul* redactat la Iași și publicat în 1941 de C. Coposu, Bărnăuțiu enumeră manuscrisele al căror autor este și pe care le încredințează urmașilor (nepotul I. Maniu din Sălaj) pentru a fi publicate: 1. *Dreptul public al românilor*; 2. „Epistole și alte documente publice”; 3. *Dreptul ginților*; 4. *Pedagogia*; 5. „Celelalte părți ale filosofiei”, *Logica, Metafizica, Estetica, Eticotheologia*¹⁹. De ce între aceste manuscrise nu figurează explicit tocmai traducerea integrală, impozantă a manualului lui Krug? Era prea importantă pentru activitatea lui Bărnăuțiu și pentru filosofia românească o asemenea lucrare, încât ea să fie prevăzută în *Testament* la „Celelalte părți ale filosofiei”. Dacă nu cumva aceste „celelalte părți” se referă la *Logică, Metafizică...*

Concluzia care se desprinde ca având cele mai multe șanse este că mss. 38 s-a scris și s-a păstrat acolo unde a fost descoperit: la Blaj, nefiind, însă, cu totul exclus ca, aplicându-se una din prevederile *Testamentului* („Mica mea bibliotecă o las Colegiului Național din Blaj, iar mulțumirile mele cetățenilor blăjeni”²⁰), mss. 38 să se fi „strecurat” printre cărțile donate Bibliotecii de la Blaj. Puțin probabil, totuși.

*

Pe baza unor analize comparative, s-a determinat izvorul german, principal și nemijlocit al cursului bărnăuțian de la Blaj: W. T. Krug, *Handbuch der Philosophie und der philosophischen Literatur*. Pe lângă acest manual, profesorul român a mai

¹⁸ D. Ghișe, P. Teodor, *op. cit.*, p. 360–361.

¹⁹ Apud C. Coposu, *Testamentul lui Bărnăuțiu*, „Ardealul”, nr. 16, 1943, p. 5.

²⁰ *Ibidem*.

utilizat și *System der Theoretischen philosophie*, vol. II, al aceluiași autor german, precum și alte lucrări sistematice și de istoria filosofiei. Bărnuțiu l-a cunoscut pe Krug fie prin lectură directă (G. Barițiu relatează că Bărnuțiu a învățat germana la Blaj ca să-i citească pe Kant, Hegel, Fichte, Krug, Herbart)²¹, fie (ori și) prin intermediul altor autori (precum Șt. Marton, care a expus doctrina lui Kant în varianta lui Krug, în limba latină: *Systema philosophiae criticae in compendium redigit*, Viennae, 1820)²².

W. T. Krug (1770–1842), discipol și urmaș la catedră al lui I. Kant, continuă concepția raționalistă și criticistă a maestrului său. Meritul de căpetenie al lui Krug este acela de a fi dat filosofiei kantiene structură de sistem într-o expresie limpede și concisă. De aceea, lucrările sale au servit drept model profesorilor de filosofie dintr-o bună parte a centrului Europei, inclusiv din imperiul habsburgic. În aceste condiții, meritele profesorului Bărnuțiu, ca autor al cursului de filosofie de la Blaj, trebuie să fie estimate în raport cu: 1) concepția sa filosofică generală; 2) forma de exprimare; 3) valoarea sa în raport cu celelalte lucrări bărnuțiene de filosofie și cu peisajul filosofic autohton.

În ceea ce privește conținutul cursului, cercetătorii au arătat ca fiind cu deosebire important faptul că acesta aparține direcției filosofice, care se bucura în acel timp de cel mai mare și calificat prestigiu: metafizica lui Kant, în expresia mai accesibilă datorată lui Krug. Este vorba îndeosebi de *criticismul kantian*, cu încredere în valoarea rațiunii umane, acreditată ca instanță supremă în raportul omului cu lumea și cu sine însuși. În fond, este primatul a ceea ce rațiunea stabilește ca fiind „imperativele categorice” în activitatea teoretică și practică a omului. În acest context, Bărnuțiu transmitea auditorilor și cititorilor săi argumentele rolului filosofiei în toate sectoarele majore ale vieții omenești: „prețul filosofiei, cu atâta e mai înalt decât prețul altor științe, cu cât dintre toate științele e cea care dă mijloacele celea bune spre cultura înțeleșului [intellectului – n.ns.] și a inimei, a. cultivează înțeleșul, că îl stârnește neîncetat spre cercarea adevărului, îl întărește și conduce într-însa, seamănă princeputuri [principii – n. ns.] curate și folositoare în tot neamul omenesc, prin care luminându-se, oamenii sunt în stare a se rosti în contra tuturor rătăcirilor deplinirei și fericirei omenești contrare, prin care se astupă izvoarele prejudecăților, se împrăștie norii neștiinței, se surupă fanatismul și despotismul, se smulge din inima oamenilor credința deșartă, care, fără îndoială, ar îneca omenirea de nu s-ar pune în contra lor filosofia; b. cultivează inima, că arată omului ce este și ce trebuie să fie, și însuși spune mijloacele prin care poate fi aceea ce trebuie să fie, adică însuși arată cum că e ființă cuvântătoare și iertătoare (liber) și cum că, pentru cuvânt [rațiune – n.ns.] o iertare [libertate –

²¹ „Observatorul”, 1880, p. 186.

²² Vezi I. Mârza, *Școală și națiune (Școlile Blajului în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1987, p. 141.

n.ns.] are demnitate personească și drepturi întemeiate pe cuvânt și pe iertare, îi arată cum că trebuie să se cultive cu tot feliul de cultură la care poate ajunge cu puterile sale, iar mai ales în virtute neîncetat să sporească și ca să poată spori însuși, pune înaintea ca niște mijlociri, legile și deregătoriile, învățându-l că numai așa va putea spori într-adevăr în virtute, de le va face toate acestea pentru aceea bune în sine însuși și poruncile de conștiință, nimic uitându-se la aceea oare ce va urma pentru simțire de le va plini și va urma de nu le va plini, că prin acest feli de socoteli i s-ar strica inima de tot, s-ar abate omul de la virtute. Pe scurt, filosofia și numai singură ea învață pe om a-și cunoaște chemarea cu temei și a lucra amăsurat [potrivit – n.ns.] chemărei sale” (f. 3v.).

S-a arătat (D. Ghișe, P. Teodor ș.a.) că Bărnuțiu nu a tradus pur și simplu, pas cu pas, originalul german. Deși structura cursului, ordinea capitolelor și conținutul lor urmează fidel originalul, Bărnuțiu inserează unele *idei personale*, îndeosebi în așa-numitele „însemnări”, idei inexistente la Krug și în celelalte variante românești ale acestuia (Laurian și Cipariu). Astfel, se demonstrează faptul că el a pătruns cu toată claritatea în adâncimea cugetării lui Kant și Krug, că a manifestat o anumită independență față de această cugetare. Cu deosebire importante pentru evoluția gândirii bărnuteiene sunt observațiile sale privitoare la situația social-politică a provinciei, observații care prefigurează atitudinea autorului lor de la 1842 (*O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*) și 1848 (*Discursul* din Catedrala Blajului, 2/14 mai).

Înțelegerea adecvată a originalului german se constată cu toată pregnanța și în aceea că Bărnuțiu a reușit să exprime în limba română, prea puțin exersată filosofic, abstracțiunile unui întreg sistem de gândire. În lipsa unui limbaj filosofic și a unei terminologii specifice acestuia, profesorul de la Blaj a fost nevoit să propună termeni proprii, însă pornind de la zestrea autohtonă a limbii române (de ex. *aievea*, *aievime*). Adeseori, recurgând la procedeul glosării pentru a-și face textul mai inteligibil, el pune în paranteză echivalentul latin (de ex. *aievime* – *realitas*). Interesant este că astăzi înțelegem mai bine semnificația termenului propus de Bărnuțiu cu ajutorul clasicului latin, pe care autorul tocmai voia să-l exprime cât mai potrivit cu limba română. Așa cum se prezenta acest „curs”, cu numeroase arhaisme și provincialisme, cu mulți termeni hibrizi, el își obliga auditorii și cititorii să gândească, încercând să înțeleagă prin efort propriu problemele filosofiei. De fapt, procedând în acest fel, adică încercând să transpună filosofia în limba română, Bărnuțiu a trebuit să regândească problemele acesteia, exprimându-le într-un limbaj și o terminologie proprii.

În raport cu întregul operei teoretice bărnuteiene, „cursul” de filosofie din Blajul anilor 1839–1845 reprezintă un moment crucial. Ideile sale, de la partea de filosofie generală și logică, trecând prin „învățătura cunoașterii” și până la aceea practică (îndeosebi ca filosofie a dreptului), au constituit fundamentul activității

științifice, didactice și politice de mai târziu a lui S. Bărnuțiu. Este aceasta o ideologie care, ascultând directivele rațiunii, proclamă demnitatea ființei umane, egalitatea de principiu a tuturor oamenilor ca indivizi și popoare (națiuni), precum și necesitatea înlăptuirii acesteia în toate direcțiile vieții omenești. Ideile raționaliste, umaniste și jusnaturaliste ale acestui „curs” își vor afla aplicarea în celelalte lucrări bărnuțiene. *Psihologia empirică și logica* (Iași, 1871) urmează, în general, aceeași direcție, însă, de această dată, modelul a fost Joseph Beck²³.

Deoarece în mss. 38 nu s-a păstrat cap. *Metafizica aplicată* (existent la Blaj în 1944), această lacună poate fi suplinită, relativ, cu partea corespunzătoare a mss. *Metafizica* existent la Iași (cota V-54) și la București, Biblioteca Academiei Române, mss. doc. Rom. 3348, f. 3-35, copie incompletă (1859), mss. rom. 5444 (67 file) și II 11665 (litografiat). Redăm, cu titlu informativ, în formularea de la Iași, structura pe capitole și paragrafe a părții sale secunde (*Metafizica aplicată*), f. 51-74: *Partea 2. Metafizica aplicată*, § 84. *Literatura acestei părți*; § 85. *Considerațiune generală asupra naturei*; § 86. *Împărțirea metafizicei aplicate*; *Cap. 1 Hilologia metafizică*; § 87. *Conceptul materiei*; § 88. *Calitatea cea originaria a materiei*; § 89. *Puterile originale ale materiei*; § 90. *Mobilitatea materiei*; § 91. *Conceptul motului* [mișcării – n.ns.]; § 92. *Determinabilitatea materiei*; § 93. *Celeritatea motului*; § 94. *Continuitatea motului*; § 95. *Relativitatea motului*; § 96. *Speciile motului*; § 97. *Puterea motrice*; § 98. *Puterea repulsivă și atraptivă*; § 99. *Nepenetrabilitatea materiei*; § 100. *Poterea repulsivă*; § 101. *Gradele poterei repulsive*; § 102. *Poterea atraptivă*; § 103. *Gradele poterii atraptive*; § 104. *Diferența poterei repulsive și atractive*; § 105. *Conlucrarea amânduror poteriorilor*; § 106. *Legea lucrării amânduror poteriorilor*; § 107. *Greutatea materiei*; § 108. *Secabilitatea materiei*; § 109. *Comunicațiunea motului*; § 110. *Legea comunicațiunei*; § 111. *Legea subsistenței materiale*; § 112. *Legea inerției materiale*; § 113. *Legea reapțiunii materiale*; § 114. *Legea continuității mecanice*; § 115. *Motul considerat ca fenomen*; *Capul 2 Organologia metafizică*; § 116. *Conceptul organismului*; § 117. *Poterea organică*; § 118. *Poterea motrică*; § 119. *Poterea genitrice*; § 120. *Poterea vitală*; § 121. *Speciile organismului*; § 122. *Omul ca ființă organică*; *Capul 3 Teleologia metafizică*; § 123. *Conceptul finalității*; § 124. *Finalitatea ființelor organice*; § 125. *Finalitatea a toată natura*; § 126. *Sistema scopurilor naturali*; § 127. *Destinațiunea cea naturală a omului*.

Având la bază textul cursului de filosofie predat de S. Bărnuțiu în cadrul Liceului academic de la Blaj, mss. 38 reprezintă *primul sistem filosofic tradus integral în limba română*. Faptul că a fost alcătuit din necesități prioritar didactice, luând în calcul starea incipientă a filosofiei și învățământului filosofic românesc, explică și preferința autorului său, respectiv a profesorilor de filosofie români

²³ Vezi G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 182.

pentru originalul german, datorat lui Krug. Același izvor german va fi utilizat și de alți profesori români de filosofie. Al. Treboniu-Laurian intenționa să-l traducă și să-l publice integral; din păcate, a publicat doar un singur (primul) volum, la București, în 1846. Aron Pumnul, în anul școlar 1847-1848 la Blaj, a tradus după *Fundamentalphilosophie*²⁴. Timotei Cipariu a publicat, în traducerea sa, sistemul Kant-Krug, în două volume, la Blaj, în 1861 și 1862. Comparând cele trei versiuni românești (Bărnăuțiu, Laurian, Cipariu; din cursul lui A. Pumnul s-au păstrat numai câteva însemnări²⁵) ale originalului german, nu putem să nu recunoaștem valoarea lor intrinsecă, dar nici să nu remarcăm aspectul mai personal datorat lui Bărnăuțiu (îndeosebi în acele „însemnări”). Oarecum surprinzător este faptul că, deși a trăit și a lucrat la Blaj, Cipariu nu pare a fi cunoscut, respectiv utilizat, versiunea prietenului său; în schimb, traducerea sa poate să fie pusă în legătură cu textul publicat de Laurian la București! Să nu fi avut în mână tocmai el, marele bibliofil, manuscrisul bărnăuțian? O problemă, un semn de întrebare...

²⁴ Vezi I. Petrescu, *Un discipol pașoptist a lui W. T. Krug: Aron Pumnul*, „Studia” – Universitatis „Babeș-Bolyai”, Series Philologia, nr. 1/1962, p. 89.

²⁵ *Ibidem*.